

Література

1. Крисоватий А.І. Теоретико-організаційні доміанти та практика реалізації податкової політики в Україні: [монографія] / А.І. Крисоватий. – Тернопіль: Карт-бланш, 2005. – 371 с.
2. Tax and Legal Aspects of EC Harmonization / A.P. Lier, D.G. van Viet. – Kluwer, 1993. – P. 179.
3. Загорсько Ю. Рейтинг конкурентоспособности: двигатель прогресса или ярмарка тщеславия? [электронный ресурс] Ю. Загорсько // Зеркало недели. – 2005. – №45. – Режим доступа: www.zn.ua
4. Пересада А.А. Управление инвестиционным процессом / Пересада А.А. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
5. Шаблиста Л.М. Податки як засіб структурної перебудови економіки / Л.М. Шаблиста. – К.: Інститут економіки, 2002. – 215 с.
6. Реформування податкової системи України: теорія, методологія, практика: монографія / Ярошенко Ф.О., Мельник П.В., Мряков-

ський А.І. та ін.; за заг. ред. М.Я. Азарова. – К.: Міністерство фінансів України, 2011. – 656 с.

7. Загорський В.С. Податки для конкурентоспроможності економіки [Електронний ресурс] / В.С. Загорський // Дзеркало тижня. – 2006. – №16–17 (595–596). – Режим доступу: www.zn.ua

8. Податкова система України: навчальний посібник / за заг. ред. М.Я. Азарова. – К.: Міністерство фінансів України, Національний університет державної податкової служби України, 2011. – 656 с.

9. Реформування податкової системи України: теорія, методологія, практика: монографія / Ярошенко Ф.О., Мельник П.В., Мряковський А.І. та ін.; за заг. ред. М.Я. Азарова. – К.: Міністерство фінансів України, 2011. – 656 с.

10. Соколовська А. Про стратегію реформування податкової системи України [Електронний ресурс] / А. Соколовська // Дзеркало тижня. – 2006. – №13 (592). – Режим доступу: www.zn.ua

В.П. МАРТИНЕНКО,
д.е.н., професор,
Т.І. ЄВЕНКО,
аспірантка, НУБіП України

Особливості банківської кризи в Україні

У статті розглядаються причини виникнення банківських криз, висвітлюється специфіка вітчизняної банківської кризи, визначається її вплив на кредитування економіки, пропонуються шляхи виходу з кризи.

Ключові слова: банківська криза, кредитування, економіка, ліквідність, платоспроможність, ризик, рефінансування, фінансова діяльність.

В статье рассматриваются причины возникновения банковских кризисов, освещается специфика отечественного банковского кризиса, определяется его влияние на кредитование экономики, предлагаются пути выхода из кризиса.

Ключевые слова: банковский кризис, кредитование, экономика, ликвидность, платежеспособность, риск, рефинансирование, финансовая деятельность.

The reasons of banking crisis appearance are considered in the article. The peculiarities of Ukrainian banking crisis are revealed. The crisis influence on economy crediting are determined. The ways of crisis overcoming are proposed.

Keywords: banking crisis, crediting, economy, liquidity, business solvency, risk, refunding, financial activity.

Постановка проблеми. У виникненні та розвитку кризових явищ помітно зросла роль банків, оскільки саме вони формують інституційну систему, впливаючи на ефективність розподілу кредиту, структуру процентних ставок, рішення у сфері грошово-кредитної політики. Це пояснюється тим, що стратегія поведінки окремих банків формується у результаті прийняття рішень на мікрорівні, хоча після колективних дій во-

ни впливають на формування макроекономічних умов, у яких існують як самі банки, так і інші економічні агенти. Подібна роль банківського сектору економіки зумовлюється його стало випереджаючою реакцією на зміни у кон'юктурі порівняно з іншими її секторами, що дозволяє використовувати його поведінку як інструмент прогнозування економічної ситуації.

Банки відіграють важливу роль в економіці будь-якої країни, оскільки саме вони забезпечують передачу грошового капіталу зі сфер накопичення у сфери використання. Прояв кризових явищ у даному секторі економіки призводить до негативних тенденцій розвитку держави, адже саме через банки мобілізуються великі капітали необхідні для інвестицій, розширення виробництва, впровадження інновацій тощо.

Отже, вивчення причин появи банківських криз та стану кредитування економіки в даний період є важливим питанням на сьогодні.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Останнім часом все більша увага приділяється дослідженню впливу банківських криз на кредитування економіки. Серед сучасних вчених, які вивчали це питання, слід виділити: В.І. Міщенко, М.В. Савостьяненко, В.П. Кирія, Л.О. Примостку, Н.П. Шульгу, Н.І. Версаля, В.В. Прядко, Г.І. Карчеву, А.В. Тютюнника, М.О. Бунятяна, О.Г. Барановського, А.І. Граділь, Н.С. Островську та інших.

Метою статті є визначення причин виникнення банківської кризи в Україні, з'ясування специфіки її впливу на економіку та визначення шляхів виходу з неї.

Виклад основного матеріалу. Кризи в банківському секторі мають давню історію. Так, у XIII ст. король Англії Еду-

ард III для покриття витрат на ведення війни із Францією отримав у кредит від банкірів Барді й Перуцці 1650 тис. золотих флоринів, що на той час було еквівалентом вартості королівства. Король програв війну й визнав себе банкрутом, у результаті чого всю Флоренцію охопила криза, оскільки банкіри теж стали банкрутами, а разом із ними їхні вкладники [1, с. 71]. Якщо в період зародження банківської справи кризи мали здебільшого локальний характер, то в міру її розвитку, а також внаслідок глобалізації фінансових ринків вони набули міжнародних масштабів. Небезпека криз у банківському секторі пов'язана не тільки з банкрутствами, а й із тим, що у суспільстві в цілому формується негативне ставлення до даного сектору. Зважаючи на те, що банки є основними фінансовими посередниками, які акумулюють заощадження населення й інституційних інвесторів, надзвичайно гостро постає саме питання довіри суб'єктів господарювання, що обслуговуються в банківських установах, і особливо за потреби залучення коштів на тривалі терміни.

На сьогодні стали критерії для визначення банківської кризи відсутні. Так, одні вчені визначають банківську кризу як руйнування зв'язків між елементами системи, інші – як закономірну форму оновлення діючої системи управління грошовими потоками і національними фінансами. На думку М.О. Бунятяна, банківська криза є особливим, характерним підвидом кредитної кризи.

Як правило, під банківськими кризами розуміють кризи банківського сектору, при яких нагромадження проблемних активів в обмеженій кількості банків за умов їх неплатоспроможності спричиняє банківську паніку, масове вилучення вкладів, масове призупинення платежів банками тощо [2, с. 7].

У банківській практиці криза проявляється у різкому зниженні платоспроможності банків, які починають відчувати нестачу ресурсів для виконання своїх поточних зобов'язань і для яких характерними різкі стрибки ставок.

Більш повно поняття «банківська криза» відображають визначення, що пов'язані з втратою банківської ліквідності та платоспроможності [3]. Під банківською кризою традиційно розуміється також стійка нездатність значної кількості банків виконувати свої зобов'язання перед контрагентами, яка проявляється у порушенні умов розрахунково-касового обслуговування і зобов'язанні перед вкладниками та держателями банківських зобов'язань. [4, с. 40].

Банківські кризи мають особливу природу й надзвичайно негативні наслідки, що зумовлено специфікою функціонування банківського сектору. Так, останніми дослідженнями доведено, що наслідком банківських криз є втрата до 10% річного ВВП [1, с. 72]. Усі банківські кризи мають різні не тільки природу, причини виникнення та форми прояву, а й кількісні параметри. Умовно причини банківських криз можна об'єднати у групи зовнішніх, інституційних, макроекономічних і мікроекономічних, з подальшою деталізацією у рамках цих груп.

Варто зауважити, що світова криза, яка виникла в середині 2008 року, є однією з найбільш масштабних в історії.

На ліквідацію її наслідків вже виділено \$9,4 трлн., що становить 15,2% світового ВВП [5]. Заходи, спрямовані на боротьбу із глобальною кризою, вживають усі охоплені нею країни, кожна відповідно до своїх можливостей. Оскільки економіка кожної країни має свої особливості, шляхи подолання кризових явищ мають бути до певної міри унікальними, хоча деякі заходи є актуальними для всіх країн світу, зокрема використання для оздоровлення економіки кредитного потенціалу.

Характерною рисою сучасної банківської кризи є істотне погіршення банківських балансів, зростання частки проблемних кредитів і проблемних активів у цілому. Така ситуація негативно позначається на результатах фінансової діяльності банків, створює певні труднощі для кредиторів і позичальників, ускладнює менеджмент банку, знижує довіру населення до банківської системи та стримує відновлення кредитування реального сектору економіки України [6, с. 43].

Причина розбалансованості банківської системи зрозуміла. Відплив капіталу з банківського сектору України за півроку становить 90 млрд. грн. Якщо первинна вартість ресурсів закладається на рівні 12–15% за ставки рефінансування 12%, то неможливо очікувати, що ставки за кредитом комерційного банку будуть нижчими від 21–25% [7, с. 74]. На нашу думку, антикризове рефінансування може розв'язати тільки поточні проблеми з ліквідністю, але через свою строковість воно ніяк не допоможе банкам кредитувати реальну економіку.

Окреслюючи особливості протікання банківської кризи в Україні, науковці визначають п'ять етапів даної кризи [8, с. 12].

На першому етапі (з вересня по жовтень 2008 року) почалося масове вилучення коштів із Промінвестбанку, а згодом значних проблем із ліквідністю зазнав Надра Банк.

Для підтримання ліквідності й недопущення втрати банками платоспроможності, забезпечення виконання ними розрахункової функції, уникнення масової зупинки платіжної системи Національним банком надавалися банкам кредити рефінансування під ліквідне забезпечення та за умови подання ними планів ефективних заходів щодо забезпечення підтримання ліквідності або програм фінансового оздоровлення, а також встановлювалися певні вимоги та обмеження щодо діяльності банків із метою недопущення зростання ризиків у їх діяльності;

На другому етапі банківської кризи (з листопада по грудень 2008 року) до кризи ліквідності додалася валютна криза. На цьому етапі завдяки активним діям Національного банку України низку гострих проблем, пов'язаних із ліквідністю банків, було знято. В окремих банках призначено тимчасові адміністрації з метою відновлення платоспроможності й ліквідності, стабілізації діяльності банків, усунення виявлених порушень, причин та умов, що призвели до погіршення фінансового стану.

Третій етап тривав з січня по лютий 2009 року. У цей час, незважаючи на згадані вище розв'язання проблем із ліквідні-

сто, банки не змогли самостійно підтримувати її без одержання нових кредитів рефінансування від Національного банку України. Чергове погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури, зниження економічної активності, суттєве стиснення внутрішнього попиту продовжували бути основними факторами негативних тенденцій розвитку економіки, що негативно впливало також і на стан ліквідності банківської системи.

З метою посилення контролю за банками Національним банком було впроваджено інститут кураторства. Призначені куратори за дорученням НБУ здійснювали контроль за діяльністю банку, перебуваючи безпосередньо в ньому. Зокрема, контролювалося використання банком кредитів рефінансування, отриманих від Національного банку України, виконання програм фінансового оздоровлення тощо;

На четвертому етапі (з березня по червень 2009 року) намітився певний перелом тенденцій. Завдяки кредитній підтримці банків Національним банком, поступовому відновленню довіри до банків знизилася інтенсивність відпливу коштів клієнтів, рівень ліквідності банківської системи дещо підвищився. Водночас макроекономічна ситуація залишалася складною, що негативно позначалося на загальній ситуації.

В умовах високих ризиків і погіршення платоспроможності населення (зростання безробіття, зниження заробітної плати та інших доходів) розвиток роздрібного кредитування перестав бути пріоритетним. За шість місяців 2009 року обсяги кредитів, наданих фізичним особам, скоротилися на 30 млрд. грн., або на 11% [8, с. 14].

На п'ятому етапі (з липня по серпень 2009 року), незважаючи на певне погравлення у реальному секторі, макроекономічна ситуація залишалася складною.

Протягом липня – серпня 2009 року почало відновлюватися кредитування економіки. Позички, надані суб'єктам господарювання, збільшилися на 2,4 млрд. грн., або на 0,5%, а кредити, надані фізичним особам, скоротилися лише на 30 млн. грн., або на 0,01% [8, с. 15].

Домінуюча тенденція до погіршення якості кредитного портфеля, зниження надходжень від погашення кредитів негативно впливає на рівень ліквідності й залишається однією з основних проблем для банківської системи України. Як свідчить світовий досвід, для зменшення негативного впливу фінансової кризи та недопущення зростання ризиків у діяльності банків важливу роль відіграють антикризові заходи, підтримка банків державою.

Відповідно, банківська криза пройшла низку логічних етапів, для кожного з яких були характерні певні риси та конкретні дії влади задля розв'язання ключових проблем. Хоча для забезпечення належного рівня ліквідності, збільшення кредитування економіки та підтримки банків проводилася гнучка політика рефінансування з вдосконаленням відповідних механізмів, знижувалась облікова ставка, на жаль, ці заходи не дали очікуваного результату.

Під час банківської кризи кредитування економіки дещо загальмувалося. Уряду не вдалося відновити обсяги креди-

тування економіки на рівні, достатньому для підтримання процесів відновлення економічного зростання. Дії Національного банку були обмежені необхідністю виконання закону про бюджет у частині фінансування його дефіциту.

Реальністю сьогодення є те, що комерційні банки України не можуть конкурувати з іноземними банками щодо кредитних операцій, оскільки ставка рефінансування надзвичайно висока. З огляду на це необхідно переглянути її в бік зниження, адже завищена ставка рефінансування швидше формує спекулятивний капітал.

Сьогодні деякі фахівці вважають, що фінансова криза, а разом з нею і банківська, в Україні поглиблюватиметься, адже не ліквідовано причини її виникнення, зокрема зберігається зорієнтованість національної економіки на іноземну валюту [7, с. 77]. Для подолання кризи необхідно створювати свою, незалежну, фінансову систему, яка орієнтувалася б на гривню і внутрішній кредитний потенціал. А загальна економічна політика має поступово змінювати свою спрямованість від антикризової до інноваційної.

Для розв'язання окреслених проблем потрібен комплексний підхід щодо використання різних інструментів фінансової і кредитної політики, а також низка заходів, націлених на зменшення залежності реальної економіки від впливу негативних зовнішніх факторів. Серед таких заходів – уведення тимчасового валютного контролю, обмеження вивезення капіталу тощо. До того ж фінансова система має будуватися на принципі відповідності фінансової політики макроекономічним умовам.

Висновки

Отже, функціонування банківської системи в умовах кризи характеризується зростанням ризику ліквідності, валютного, кредитного та інших ризиків унаслідок значного відливу коштів клієнтів; обмеженими можливостями щодо кредитування економіки та залучення коштів на міжбанківському й зовнішніх фінансових ринках тощо.

Для подолання кризових явищ у банківській системі України необхідні: проведення обґрунтованої внутрішньої макроекономічної та зовнішньоекономічної політики; якнайшвидше розв'язання проблем реструктуризації та рекапіталізації банків; ліквідація (мінімізація) існуючих розривів між активами і зобов'язаннями банківських інститутів; гарантування міжбанківських кредитів, кредитів для малого й середнього бізнесу та надання підтримки компаніям, які не можуть залучити необхідне фінансування через проблеми у банківському секторі; зниження нормативів мінімальних резервних вимог для комерційних банків; субсидування банкам процентних ставок по кредитах громадянам на придбання вітчизняних товарів; розробка й реалізація ефективної антиінфляційної та антидевальваційної політики; збільшення розміру державних гарантій на банківські вклади; підвищення фінансової дисципліни, дієвості банківського нагляду і внутрішнього контролю в банках.

Література

1. Версаль Н.І., Кирий В.П. Особливості формування банками ре-сурсів із використанням боргових цінних паперів в умовах фінансо-вої кризи // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 71–84.
 2. Национальный доклад. Риски финансового кризиса в России: факторы, сценарии и политика противодействия. – М., Фінакадемія, 2008. – С. 7.
 3. Рудый К.В. Финансовме кризисы: теория, история, политика. – М., «Новое знание», 2003. – С. 70–71.
 4. Барановський О. Банківські кризи: сутність, фактори виникнення та особливості прояву // Економіка України. – 2010. – №2. – С. 34–48.

5. Савостьяненко М.Б. Інвестиційні проекти міжнародних фінан-сових організацій в Україні // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 1. – С. 128–137.
 6. Міщенко В.І., Граділь А.І. Удосконалення управління проблемними активами банків // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 43–51.
 7. Прядко В.В., Островська Н.С. Кредитний потенціал комерційних банків у період економічної кризи // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 73–77.
 8. Карчева Г. Особливості функціонування банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи // Вісник Націо-нального банку України. – 2009. – № 11. – С. 11–17.

Л.Б. ІВАНОВА,
 докторант, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

Облік заборгованості в антикризовому управлінні суб'єктів реального сектору економіки в контексті новацій Податкового кодексу України

Досліджено зміни в обліку кредитора та дебітора що-до несвоечасного погашення боргу в умовах, коли до боржника застосовуються норми антикризового зако-нодавства.

Ключові слова: антикризове управління, банкрут-ство, суб'єкт реального сектору економіки, кредитор, де-бітор, бухгалтерський облік, оподаткування прибутку, сумнівна та безнадійна заборгованість.

Исследованы изменения в учете кредитора и дебито-ра в условиях несвоевременного погашения долга, ког-да к должнику применяются нормы антикризисного за-конодательства.

Ключевые слова: антикризисное управление, бан-кротство, субъект реального сектора экономики, креди-тор, дебитор, бухгалтерский учет, налогообложение при-были, сомнительная и безнадежная задолженность.

Change in the account of creditor and debtor are nvesti-gated in the conditions of ill-timed redemption long, when norms of crisis legislation are applied to the debtor.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

У системі заходів антикризового управління важливе значення має створення умов, які сприяли б зміцненню фі-нансового стану та подальшому розвитку економіки суб'єк-тів реального сектору економіки. Одна із важливих складо-вих щодо створення умов у ринкових відносинах реалізуєть-ся через регулятивну функцію держави, зокрема за допо-могою норм податкового законодавства.

Взаємовідносини між суб'єктами реального сектору еконо-міки в період кризових ситуацій загострюються через несвое-часну сплату або взагалі несплату заборгованості за продук-цію, товари, послуги, що не тільки погіршує їхній фінансовий стан, а може привести до банкрутства і ліквідації. Велика кіль-кість відкритих справ з банкрутства підприємств у державно-му і недержавному реальному секторі економіки, зростаючи суми кредиторської заборгованості, які призвели до того, що більш чим третя частина підприємств опинилася в передбан-крутному стані, підкреслює актуальність даної проблеми.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. В нау-ковій економічній літературі предмет антикризового упра-вління висвітлено у двох аспектах: перший – з точки зору менеджменту, другий – фінансів. Перший аспект предста-вляють такі автори, як С.Г. Біляєв, А.Г. Грязнова, С.М. Іваню-та, В.І. Кошкін, І.В. Кривов'язюк, І.В. Павлов, Н.В. Туленков, А.В. Харитонов та інші. Фінансові проблеми розглянуті в наукових роботах І.О. Бланка, Л.О. Лігоненко, А.М. Под-дєрьогіна, О.О. Терещенко.

Широко представлені теоретико-методологічні основи фінансового аналізу діяльності в антикризовому управлінні підприємств з метою попередження та усунення наслідків банкрутства, зокрема в роботах українських дослідників О. Барановського, І. Бланка, В. Гееця, Л. Костирко, О. Терещенка. В роботах О. Галенко обґрунтовано методичні підхо-ди щодо удосконалення теорії, організації та функціонування системи фінансового аналізу банкрутства.

Питання бухгалтерського та податкового обліку в анти-кризовому управлінні суб'єкта реального сектору економіки